

OKOLNOSTI VZNIKU VOJENSKÉHO OBVODU JAVORINA

Patrik Griger

Vojenský obvod (VO) Javorina sa pripravoval v priebehu roku 1952, pričom oficiálne vznikol 1. januára 1953. Jeho rozloha bola 31 638 ha, čo je väčšina územia Levočských vrchov. Obeteľou vojenského obvodu sa stali štyri obce, ktoré boli definitívne zrušené. Išlo o obce Ruskinovce, Dvorce, Ľubické Kúpele a Blažov. Vojenský obvod narušil katastrálne územie ďalších 22 obcí, z ktorých bola väčšia časť na území Spiša. Tento priestor sa využíval na výcvik tankových vojsk a protivzdušnej obrany. Cieľom štúdie je prispieť k nestrannému vedeckému bádaniu o tejto dlho zamlčiavanej téme. Ked'že nie je možné v rozsahu tejto štúdie zhodnotiť vznik VO Javorina komplexne, zameriavame sa len na niektoré okolnosti, ktoré poukazujú na problémy, sprevádzajúce budovanie tohto vojenského obvodu.

Dôvody a legislatívna príprava vzniku vojenských obvodov

Potreba vytvárania výcvikových priestorov pre armádu bola podmienená vývojom vojenstva, ktorý bol ovplyvnený najmä skúsenosťami z bojov v 2. svetovej vojne. Jednou z hlavných charakteristík bol veľký priestorový rozmach vojenskej činnosti, keďže pre vojnové i povojnové obdobie bol príznačný nárast palebných možností zbraní a zbraňových systémov. Taktiež sa bojová činnosť stala vševojskovou, čo znamená, že sa na nej podielali viaceré druhy ozbrojených súčin, a tak bolo nutné pre nácvik ich súčinnosti vytvoriť priestor. Ten si vyžadovala i aplikácia výsledkov rozvoja vedy a techniky do vojenstva.¹

V období budovania VO Javorina sa v Československu budovali a rozširovali viaceré vojenské obvody. Úlohou vojenských obvodov a vojenských výcvikových táborov (VVT) bola celoročná bojová príprava vojsk. Taktiež sa v prvej polovici 50. rokov počítalo s ich kvalitatívnou premenou z improvizácie pri ich využívaní k cielavedomému plánovaniu, ktoré by umožnilo aj pri obmedzených materiálnych a personálnych možnostiach vybudovať všeestranne používatelné vojenské výcvikové centrá.² Potrebný bol priestor aj

¹ VÝBOH, Jozef: *Vojenské obvody a vojenské výcvikové priestory ASR, vojenské lesy a majetky SR – ich vznik a stručný vývoj do roku 1999*. In: *Vojenská história*, 2000, roč. 4, č. 2, s. 57.

² Vojenský historický archív v Bratislave (ďalej VHA-B), fond (ďalej f.) Vojenské veliteľstvo „Východ“ (ďalej VV-V), šk. 43, inv. č. 237, list 265.

pre výcvik protiletadlovej obrany štátneho územia, ktorý sa vykonával pred vznikom Javoriny dočasne vo VVT Turecký vrch.³

Obdobie rozhodovania o vzniku VO Javorina môžeme vymedziť priatím Zákona 169/1949 Zb. zo 16. júna 1949 o vojenských obvodoch a uznesením vlády z 5. februára 1952, teda Návrhom vládneho uznesenia o rozšírení niektorých vojenských obvodov, o zriadení nových vojenských obvodov a o stanovení účinnosti zriadenia vojenského obvodu v priestore KNV Prešov a jeho rozšírení.⁴ Vo všeobecnosti sa však vznik vojenských priestorov pripravoval už od skončenia vojny. Prvým legislatívnym krokom bolo prijatie vládneho uznesenia o vytvorení vojenských výcvikových táborov v roku 1946. V októbri 1948 vláda predložila ďalší návrh zákona o vojenských újazdoch.⁵ Osnovu tohto návrhu vypracovalo ministerstvo národnej obrany (MNO) a predložilo ho na pripomienkovanie pomerne širokej palete vládnych inštitúcií. Zákonom 169/1949 Zb. sa teda nezačal proces zriadenia vojenských obvodov. V ňom je však prelom medzi štádiom všeobecnej legislatívnej prípravy a budovaním konkrétnych vojenských priestorov.⁶

Medzi problémy tohto zákona patrila i otázka nadobudnutia jeho platnosti. Zákon sice nadobudol platnosť 2. júla 1949, tá však bola podmienená vyhláškou vlády a nariadením KNV. To spôsobovalo problémy pri budovaní Vojenského obvodu Lešt', keďže mali konať podľa zákona, ktorý oficiálne ešte neboli v platnosti.⁷ Podľa informácie MNO, zaoberajúcej sa obsadením funkcií správcov vojenských obvodov, zákon nadobudol oficiálnu platnosť až od 1. marca 1950.⁸

Zákon 169/1949 Zb. obsahom svojich ustanovení podstatným spôsobom zasahoval do existencie dotknutých obcí, do života ich obyvateľov, ako aj ich vlastníckych práv. Zapríčinil zmenu charakteru zamestnania, najmä roľníkov, a tiež ich presunutie do nových domovov, mnohokrát i mimo ich regiónu. Nové podmienky boli však často cudzie ich predošlému spôsobu života.⁹

Už na základe zákona 169/1949 Zb. je vidieť, že sa plánovalo s vybudovaním rozsiahlych vojenských obvodov, keďže zákon sa v prvých ustanoveniach

³ VHA-B, f. VV-V, šk. 60, inv. č. 313, list 4.

⁴ JANIGA, Juraj: *Zriadenie a budovanie vojenského obvodu Javorina*. In: Vojenská história, 2004, roč. 8, č. 4, s. 102.

⁵ Sme si vedomí nespisovnosti výrazu „újazd“, avšak takéto označenie sa často vyskytovalo v dobových oficiálnych nariadeniach a dokumentoch, takže ho používame v našej práci i popri správnemu spisovnému termínu „obvod“.

⁶ VÝBOH, c. d., s. 57 – 58.

⁷ VHA-B, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava (ďalej VO-4B), šk. 31, inv. č. 148, listy 182 – 184.

⁸ VHA-B, f. VO-4B, šk. 31, inv. č. 148, list 187.

⁹ VÝBOH, c. d., s. 58.

zaoberal administratívnymi opatreniami v prípade zriadenia obvodu na území viacerých okresov alebo krajov tak, aby celý obvod patril do jedného okresu a kraja.¹⁰ VO Javorina sa tiež v dobe svojho vzniku nachádzal na území okresov Sabinov a Stará Ľubovňa v Prešovskom kraji, i okresoch Kežmarok a Levoča v Košickom kraji. Aj keď nakoniec vláda vzala na vedomie, že zlúčenie v prípade Javoriny bude lepšie vykonáť na základe administratívneho nariadenia ministerstva vnútra než použitím spomínaného zákona.¹¹

V roku 1952 sa týmto spôsobom dostal Obvod do územia okresu Levoča. Z vojenských dôvodov však došlo k premiestneniu vojenských záležitostí do mesta Kežmarok. Táto situácia spôsobovala prekážky i v riadení presídľovania obyvateľstva. Preto sa správca VO Javorina Josef Pohl obrátil na MNO s požiadavkou na zmenu príslušnosti Javoriny k okresu Kežmarok. Ministerstvo súhlasilo, avšak vyžadovalo súhlas Košického kraja.¹² Krajský národný výbor schválil túto požiadavku na schôdzke 7. júna 1954. Formálne museli ešte tento návrh odsúhlasiť i na Úrade predsedníctva vlády a na zasadnutí rady Okresného národného výboru v Levoči.¹³

Kreovanie územia pre vznik Vojenského obvodu Javorina

Pri výbere vhodných oblastí pre vojenské obvody bolo dôležité, aby sa čo najviac zhodovali s terénom, na ktorom sa predpokladal boj v prípade vojny so západnými kapitalistickými štátmi. Túto podmienku vyzdvihoval minister MNO Alexej Čepička slovami: *Ak sa má naša armáda priblížiť svojmu vzoru, armáde sovietskej, a má byť dokonale pripravená, je nutné prevádzkať bojovú pripravu a súčinnosť druhov vojsk v podmienkach, ktoré sa čo najviac približujú bojovým podmienkam.* Podľa Čepičku sa na nové obvody mali využiť územia, ktoré boli riedko osídlené, hospodársky málo využívané a pritom vhodné pre cvičenia armády. Tieto podmienky územie VO Javorina spĺňalo, keďže väčšinu rozlohy tvorila horská lesná pôda. Až 80 % pôdy patrilo štátnym lesom, 10 % ornej pôdy nízkej kvality bolo v rukách drobných roľníkov a 10 % predstavovali pastviny. Na navrhovanom území žilo približne 2 300 obyvateľov.¹⁴

¹⁰ Zákon č. 169/1949 Zb. zo 16. júna 1949 o vojenských obvodoch. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1949-169>>

¹¹ JANIGA, c. d., s. 107.

¹² Štátny archív v Košiciach (ďalej ŠA-K), f. KNV v Košiciach, odd. Sekretariát a rada KNV (ďalej KNV-K, odd. SaR KNV), šk. 42, inv. j. 125, ČR 633.

¹³ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 42, inv. j. 125, ČR 633.

¹⁴ JANIGA, c. d., s.106 – 107.

Na jednej strane sa vyžadovala blízkosť takého územia k pohraničiu, aby tak mohli zabezpečovať operačnú základňu pre prípadné bojisko.¹⁵ Avšak VO Javorina mal slúžiť pre účely novovytvoreného druhu vojska – protiletadlovej ochrany štátneho územia (PLOSÚ), ktoré vzniklo roku 1950.¹⁶ Preto lokalizácia tohto územia musela splňať medzinárodné zmluvy, ktoré zaručovali, že pri výcviku vojska nebude narušený cudzí vzdušný priestor.¹⁷

Pre potreby poľného výcviku a ostrej streľby PLOSÚ sa vytvárali špecializované VVT. V septembri 1951 bolo rozhodnuté o rozšírení takého VVT na juhozápad od Kežmarku tak, aby bol 1. júna 1952 pripravený pre potreby armády. Dokument veliteľstva PLOSÚ predpokladal potrebu vysídlenia až šiestich obcí – Tvarožná, Ruskinovce, Ľubické Kúpele, Dvorce, Levočská Dolina a Blažov. 1. marca 1952 bol VVT Kežmarok zriadený ako súčasť VO Javorina.¹⁸ O inom svedčí zápisnica z rokovania na KNV v Košiciach, na ktorom zástupca vojenskej správy plk. Vošáhlik predstavil hranice priestoru tak, že mimo nich má byť aj obec Dvorce.¹⁹ Protichodné návrhy z rôznych stupňov štátnej správy sa pre niektoré obce stali doslova ruletou o ich existenciu. Napr. zo situačnej správy presídlňovacej akcie újazdu v Kežmarskom okrese, napísanej 9. októbra 1951 vyplýva, že sa najskôr počítalo s vysídlením obcí Tvarožná, Ľubické Kúpele a Dvorce. Avšak na žiadost ONV Kežmarok sa pridala obec Ruskinovce. Dôvod tohto rozhodnutia sa deklaroval takto: *Počas vojny bolo 50 % usadlostí vypálených a ďalších 20 % usadlostí opusťtených potom, čo ich vlastníci nemeckej národnosti zanechali. Zvyšok obyvateľstva žil v podpriemerných zdravotných a sociálnych podmienkach. Preto zástupcovia Strany a ľudovej správy chceli pre občanov tejto obce vytvoriť lepšie životné podmienky a celú obec odovzdať vojenskej správe.* Naopak, nezanikla obec Tvarožná, od vysídlenia ktorej sa upustilo.²⁰

Východná hranica vznikajúceho VO sa v priebehu roku 1951 taktiež viackrát zmenila. Z rokovania predstaviteľov ONV Stará Ľubovňa a Sabinov, KNV Prešov, zástupcov vojenskej správy a štátnych lesov sa dozvedáme, že sa plánovalo s územiami obcí Bajerovce, Blažov, Poloma, Krásna Lúka a Tichý

¹⁵ VÝBOH, c. d., s. 57.

¹⁶ JANIGA, c. d., s.102.

¹⁷ BENICKÁ, Jaroslava: *Postupný zánik obce Blažov*. In KRNOVÁ, Kristína (ved. red.). Mladá veda 2009, historické vedy, filozofia a etika : Zborník vedeckých štúdií doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica 2009, s. 6.

¹⁸ JANIGA, c. d., s.102 – 103.

¹⁹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. Sar KNV, šk. 23, inv. j. 114, ČR 178, Zápisnica z jednania vo veci zriaďenia vojenského cvičišťa.

²⁰ BENICKÁ, c. d., s. 8.

Potok v okrese Sabinov. V okrese Stará Ľubovňa mali byť zasiahnuté obce Jakubany, Lomnička a Šambron. Pri tomto návrhu prekvapuje, že v ňom nebola spomenutá obec Kolačkov, ktorej VO nakoniec zobral až polovicu katastra. Obec Hniezdne sa zrejme nespomínala pre nejasné vlastnícke vzťahy a mesto Podolíneč pre zanedbateľnú časť územia.²¹

Nariadenie vlády z 5. februára 1952 sa napokon dotklo 25 obcí. Išlo o obec Blažov v okrese Sabinov v kraji Prešov a obec Ruskinovce, okres Kežmarok v kraji Košice a časti území obcí Tichý Potok, Poloma, Krásna Lúka a Bajerovce, všetky okres Sabinov, kraj Prešov, Šambron, Jakubany, Kolačkov, Lomnička a Podolíneč, všetky okres Stará Ľubovňa, kraj Prešov; časť územia obcí Holumnica, Jurské, Stotince, Majerka, Ľubické Kúpele, Lubica a Tvarožná, všetky v okrese Kežmarok v kraji Košice a časť územia obcí Dvorce, Levoča, Závada, Torysky, Nižné Repaše a Hradisko, všetky okres Levoča v kraji Košice. Splnomocnenec vlády pre riešenie otázky VO Javorina plk. Dr. Jaroslav Kokeš jeho vznik komentoval slovami: *Uznesenie vlády je konečné a pre každého funkcionára a občana záväzné. Každý občan musí uznesenie rešpektovať a za jeho uskutočnenie bojovať. Akýkolvek odpor voči uzneseniu (deputácie k súdruhovi prezidentovi Gottwaldovi, stážnosti na MNO atď.) je treba považovať za negatívny postoj k nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu... Túto akciu treba dobre pripraviť a politicky zaistíť, aby ju vnútorný alebo zahraničný nepriateľ nezneužil.*²² S týmto návrhom súhlasili miestne národné výbory všetkých obcí s výnimkou Blažova, Ruskinovce, Dvorcov a Jurského. Pokial' pri Jurskom išlo iba o začlenenie časti katastra do obvodu, a preto sa to pokojne vyriešilo na základe zákona z roku 1949, pri ostatných troch obciach vyvolalo nesúhlas vystúhovanie obyvateľstva. Kým Dvorce nesúhlasili celkovo so zriadením obvodu, Ruskinovce a Blažov odmietali iba vystúhovanie, čo v ďalšom priebehu vyvolalo množstvo problémov.²³ Občania Dvorcov nesúhlasili so závermi vládneho uznesenia natoľko, že sa dokonca obrátili na Kanceláriu prezidenta republiky.²⁴

Definitívne boli hranice obvodu schválené 18. augusta 1953, pričom platili so spätnou platnosťou od začiatku roka 1953.²⁵ Príčinou spätnej platnosti bolo, že 1. januára 1953 prešli pod vojenskú správu všetky nehnuteľnosti a práva na vodu, ktoré boli na území Javoriny bez ohľadu na predošlého vlastníka.

²¹ JANIGA, c. d., s. 103.

²² BENICKÁ, c. d., s. 7.

²³ JANIGA, c. d., s. 107.

²⁴ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 30, inv. j. 117, ČR 117, List predsedu KNV Košice Kancelárii prezidenta republiky ohľadom VO pri Levoči.

²⁵ VHA-B, f. Vojenské lesy a statky Kežmarok (ďalej VLaSK), šk. 1, 1953, č. j. 611.

Konkrétnou zmenou hraníc, ktorú odsúhlasilo KNV 18. augusta 1953, bolo rozšírenie Obvodu na úkor štátnych lesov, keď sa hranica od Volárne posunula južným, juhovýchodným i juhozápadným smerom.²⁶ Avšak aj tieto hranice sa menili, keďže roku 1954 vyslovilo MNO požiadavku rozšírenia obvodu o časť katastra Levoče – Levočskej Doliny a Ľubice. MNV obidvoch obcí súhlasili, a tak 26. júla 1954 KNV v Košiciach odobril rozšírenie VO o dané územia. Rok 1955 bol v znamení rozšírenia okrajov Obvodu o časti obcí Hradisko, Torysky, Majerka, Jakubany, Tichý Potok, Kolačkov a Poloma.²⁷

Dodnes sa hovorí, že pre znemožnenie pútí mala byť Mariánska hora začlenená do VO. Cirkevný odbor KNV Košice naozaj navrhol jej využívanie pre vojenské účely pridelením k Levočským Kúpeľom.²⁸ Takéto riešenie by malo pre konanie levočských pútí a kostol na Mariánskej hore katastrofálne následky. Našťastie sa tomuto úmyslu podarilo zabrániť.

Presídlenie obyvateľstva zaniknutých obcí

Na presídlení obyvateľov sa pod kontrolou stranických orgánov podieľala štátna, vojenská i miestna správa. Pre ich zosúladenie boli potrebné porady, konajúce sa najčastejšie na KNV. Na jednej z takýchto schôdzok predostrelí predstaviteľa vojenskej správy plán, podľa ktorého chceli mať priestor k dispozícii už v apríli 1952, pričom presídlenie sa malo uskutočniť v priebehu zimných mesiacov. Ako sa ukázalo, tieto zámery vojenskej správy boli nereálne. Naivné boli tiež predstavy, že vidiecky človek, ktorý bol ešte stále pripútaný k pôde, ľahko príjme prestáhovanie k priemyselným podnikom ako zlepšenie životných podmienok.²⁹ Naše tvrdenie potvrzuje i týždenná situačná správa OV-NB z marca 1952: *V obci Ruskinovce začne všeobecné vystáhovanie občanov, ktorí budú vystáhovaní na rôzne miesta okresu. Tí ľudia, ktorí sa do Ruskinoviec nastáhovali v roku 1945, tito sa vystáhujú bez prekážok. Čažkosti sa však vyskytujú u tých, ktorí tam vlastnia pozemky, ktorí sa nechcú vystáhovať.*³⁰ Opačne však hodnotila situáciu správa o presídlení v Kežmarskom okrese: *... občania všetkých obcí bez nátlaku, dobrovoľne, jednohlasne a spontánne prijali ponúknuté podmienky až na obec Ruskinovce, kde najmä*

²⁶ VHA-B, f. VLaSK, šk. 1, 1953, č. j. 589, s. 1 – 2.

²⁷ VÝBOH, c. d., s. 68.

²⁸ DLUGOŠ, František: *Dejiny Mariánskej hory v Levoči*. Levoča 2000, s. 107.

²⁹ JANIGA, c. d., s. 104.

³⁰ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 30, inv. j. 117, ČR 128, Výpis z týždenných situačných správ OV-NB za dobu od 16. 3. 1952 do 23. 3. 1952.

*osídlenci, ktorí sa nastáhovali do bytov a majetkov zanechaných po Nemcoch, spočiatku nechceli sa presídlit.*³¹ Tento rozpor je potrebné vnímať v kontexte poukazovania na kvalitu po Nemcoch zachovaných domov, do ktorých boli prestáhovaní mnohí presídlenci z obcí v Kežmarskom okrese.

Medzi obyvateľmi prebiehala pred presídlením politická uvedomovacia akcia, ktorá podľa pokynov MNO správcovi VO Josefovi Králikovi mala byť ukončená už do konca februára. Ked' vezmeme do úvahy, že pokyny boli odoslané 8. januára, a medzitým bolo potrebné zvolať porady na KNV v Prešove i Košiciach, na ktorých sa mala prerokovať i otázka presvedčovacej akcie, ostane nám päť týždňov na jej vykonanie. Počas tohto obdobia museli v dňoch obciach presvedčiť najprv predstaviteľov strany a MNV, následne získať občanov, s ktorými hovorili v menších skupinkách, aby mohli každého podrobne oboznámiť s nutnosťou a prospiešnosťou presídlenia.³² V praxi sa nakoniec akcia zanedbala. MNO dokonca naznačilo, že komisie v Prešovskom kraji takmer žiadnu propagandu nevykonali.³³ Presvedčovacia kampaň bola vedená a usmerňovaná nejednotne, takže nebolo ani dostatočne jasné, čo presne majú agitátori ľuďom hovoriť.³⁴

S vystáhovaním sa malo začať 1. marca 1952. Úloha vypracovať konkrétny plán presídlenia bola v rukách zmiešanej presídľovacej komisie. Obyvateľom, ktorí prejavili záujem dobrovoľne sa vystáhovať pred začatím vysídlenia, bolo vystáhovanie dovolené.³⁵ Táto možnosť súvisela s nedostatkom miest pre presídlencov. Na druhej strane to bolo do istej miery výhodné aj pre samotných obyvateľov, ktorí sa tak zbavili pocitu neistoty o svoj ďalší osud. Obavy panovali najmä medzi Blažovčanmi, ktorí si mysleli, že ako Rusíni a gréckokatolíci pôjdu na Sibír.³⁶

Najneskorší možný termín ukončenia presídlenia bol 31. október 1952.³⁷ Avšak už od začiatku sa plány posúvali, keďže snehové pomery nedovolili začať 1. marca.³⁸ K prieťahom prispeli aj samotní obyvatelia. V Blažove žiadali, aby im bola postavená nová obec pri Spišskej Kapitule. Takýmto spôsobom

³¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 35, inv. j. 121, ČR 67, Odpis situačnej správy o presídľovacej akcii újazdu v kežmarskom okrese, s. 2.

³² ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 29, inv. j. 117, ČR 23, Pokyny újazdnímu správci, s. 1 – 2.

³³ JANIGA, c. d., s. 111.

³⁴ Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA-P), f. KNV v Prešove, odd. Sekretariát predsedu KNV v Prešove (ďalej KNV-P, odd. SpKNV-P), šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva presídľovacej komisie o zhodnotení plnenia vládneho úkolu o vytvorení vojenského obvodu „Javorina“.

³⁵ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 29, inv. j. 117, ČR 23, Pokyny újazdnímu správci, s. 3.

³⁶ BENICKÁ, c. d., s. 9.

³⁷ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 29, inv. j. 117, ČR 23, Pokyny újazdnímu správci, s. 3.

³⁸ JANIGA, c. d., s. 111.

prepadli až dva dátumy, určené na ich vystáhovanie.³⁹ Odvolávali sa na ich rusínsku národnosť, kultúru a zvyky, ktoré by rozptýlením obyvateľstva zanikli.⁴⁰ Termín vystáhovania sa posunul aj v Ruskinovciach a Dvorcoch, kde bol pozmenený z 24. marca na 30. apríla 1952.⁴¹ Prestáhovanie nebolo ľahké ani v Ľubických Kúpeľoch. Svedčí o tom i táto správa zo začiatku júna: *T. č. má sa prevádztať vystáhovanie obce Ľubické Kúpele a občania sa proti tomu stavajú záporne a odmietajú sa vystáhovať. ONV však prevádzza agitačnú kampaniu, aby takto bolo snadnejšie vystáhovanie obcí.*⁴²

Samotné prestáhovanie a jeho metódy si priblížime na príklade osady Čertež, ktorá bola súčasťou obce Blažov. Vystáhovanie sa tu uskutočnilo 30. a 31. mája 1952. Keďže panovala obava, že obyvatelia budú klásiť odpor, činitelia poverení vedením akcie pristúpili k razantnejším metódam. V obci sa sústredilo 20 príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti, ktorí boli vyzbrojení samopalmi s dvoma plnými zásobníkmi nábojov. Zabezpečovali, aby sa do obce nedostali obyvatelia Blažova a tiež aby zabránili útek občanov do okolitých lesov. Ďalšie hliadky pracovali v osade, kde slúžili na ochranu verejných a politických činiteľov. Vystáhovanie sa začalo 30. mája o 8.00 hodine. Najprv boli vystáhované dopredu určené osoby, označené nálepou štváčov a rebelantov. Po prvom prelome odporu nálada občanov zo zúravosti klesla do beznádejnosti, no napriek tomu nejavili ani najmenší záujem o to, aby pomáhali pri nakladaní svojho majetku na pristavené nákladné autá. Sťahovanie v prvý deň uskutočňovala armáda. Na druhý deň bolo prestáhovaných zvyšných deväť rodín. Dňa 31. mája o 22.00 hodine bola osada Čertež odovzdaná vojenskej správe, ktorej jednotky mali zabrániť prípadným návratom vysídlecov. Napriek tomu, že vtedajšia moc hodnotila priebeh presídlenia ako hladký, pasívny odpor postihnutých občanov bol zjavný.⁴³

Už dva týždne po ukončení vystáhovania sa objavili žiadosti Blažovčanov o návrat späť. Je potrebné povedať, že nie všetci obyvatelia boli nespokojní. Ľudia, ktorí pracovali v mestách, nemuseli dochádzať. Straníci sa radšej rozhodli ísť príkladom pre nerozhodnutých obyvateľov.⁴⁴

³⁹ BENICKÁ, c. d., s. 9.

⁴⁰ VADRNA, Michal. *Vystáhovanie Gréckokatolíckej farnosti Blažov v 50-tych rokoch*. In NOVÁKOVÁ, Silvia (ed.). Súčasné trendy a výzvy v katolíckej teológii a religionistike : Zborník z odbornej konferencie mladých vedeckých pracovníkov. Prešov 2015, s. 144.

⁴¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 30, inv. č. 117, ČR 104, Žiadosť Poverenictva vnútra KNV o podanie správy o skutkovom stave presídlenia obce Dvorce.

⁴² ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 32, inv. č. 54, Výpis z týždenných situačných správ OV-NB za dobu od 2. 6. 1952 do 7. 6. 1952.

⁴³ BENICKÁ, c. d., s. 8 – 9.

⁴⁴ VADRNA, c. d., s. 147.

Prvý pokus o návrat sa uskutočnil 6. mája 1953, keď sa pokúsila skupina 80 presídlených obyvateľov Blažova vrátiť s cieľom hospodáriť na svojich bývalých pozemkoch. V tomto prípade sa návratu obyvateľov podarilo zabrániť. V septembri 1953 sa však mnohí Blažovčania nakoniec vrátili do svojej obce. Začiatkom novembra ich nasledovali obyvatelia Ľubických Kúpelov. Tých sa sice podarilo presvedčiť, aby opustili vojenský priestor, no po 14 dňoch, počas ktorých sa mali odstrániť nedostatky na ich nových bydliskách, sa opäť vrátili. Presidlenci sa v menšej miere vrátili aj do Dvorcov a Ruskinoviec.⁴⁵ KNV v Prešove zaslal poverenictvu vnútra po jednom takomto prieniku obyvateľov do Blažova túto správu: ... asi pred 14 dňami násilím prenikli cez vojenské stráže do obvodu, kde sa usadili. Neskoršie nato si objednali od národných podnikov, pri ktorých boli zamestnaní, nákladné autá a v nočných hodinách previezli svoje bytové zariadenie do Blažova a tam sa usadili. A na inom mieste: ... napriek tomu, že bolo zakázané pristaviť autá presidlencom, a tak sa podarilo oddialiť ich násilný odchod do 29. októbra 1953, na tento deň si presidlenci objednali 10 železničných vagónov, z nich 4 naložili svojím nábytkom a takto ho prepravujú smerom na Blažov. To, že sa obyvatelia vrátili späť, svedčí o tom, že sa nedokázali adaptovať na nové podmienky, keďže po návrate bývali v domoch, z ktorých boli v rámci postupných demolácií odstránené okná a dvere, školopovinné deti nechodili do škôl, v obci neboli ani jeden obchod s potravinami.⁴⁶ Situácia sa skonsolidovala až na začiatku januára: *Pri informatívnej návštive členov vládnej komisie generálmajora Dr. Kokeša a generálmajora Kucháre v priestore bolo zariadené, aby presidlencom boli vrátené okná a dvere, poskytnutá lekárska pomoc a umožnené prezimovanie. Na porade vládnej komisie dňa 19. januára 1954 v Prahe bolo uznesené, aby do obce Blažov a Ľubické Kúpele boli vyslaní učitelia pre školské deti na nižšom stupni a pre deti, ktoré navštievujú školu vyššieho stupňa a ktoré dochádzajú pešo do školy, vzdialenej 9 km, aby prichádzal autobus; bol daný taktiež pokyn, aby do obcí dochádzala pošta (zariadi poverenictvo vnútra). Vojenská správa zariadi, aby v obciach boli predávané potraviny.*⁴⁷

Na zlepšovanie sociálnych podmienok týchto obyvateľov má zásluhu aj súdruh Ivan Pivovarník. I keď bol predstaviteľom štátnej moci, správal sa k navrátilcom ústretovo. Pre jeho pasivitu a opačné výsledky voči predstavám vtedajšej moci bol nakoniec odvolaný.⁴⁸ Napriek zlepšeným podmienkam,

⁴⁵ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 41, inv. j. 125, ČR 184, Rozbor situace ve vojenském újezdu Javorina, s 6 – 7.

⁴⁶ BENICKÁ, c. d., s. 10.

⁴⁷ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 41, inv. j. 125, ČR 184, Rozbor situace ve vojenském újezdu Javorina, s 8.

⁴⁸ VADRNA, c. d., s. 148.

život v Blažove prinášal až absurdné situácie. V jedálni, kde sa stravovali žiaci zriadenej školy, sa nepodávalo mäso. Dodávateľ ho totiž odmietol dodávať pre niekoľkomesačné dlhy ONV Sabinov.⁴⁹ Vystáhovalcov provokovala k návratu aj nečinnosť vojska v Javorine. Namiesto cvičenia vojakov využívali ich pozemky obyvateľia okolitých obcí. Daný stav prinútil rozmýšľať o návrate aj tých, ktorí už boli zmierení s prestáhovaním.⁵⁰ Situáciu nepomohli ani informácie, že obyvateľia okolitých obcí rozkrádajú a ničia vnútorné zariadenie bývalých domov vysídlecov.⁵¹

Úrady sa snažili zabrániť návratom rôznymi spôsobmi. V Dvorcoch zváľali domy nepoužiteľné pre vojenské účely. Preto padol návrh, aby sa podobne postupovalo i v Ľubických Kúpeľoch a Blažove. Vojaci sa často snažili vyprovokovať nepokoje alebo bitky. Stali sa i prípady, ked' vzali ľudí preventívne do väzenia.⁵²

Podľa rozboru situácie pred poradou na Úrade vlády sa do januára 1954 vrátilo do zrušených obcí 671 osôb, čo bola takmer tretina vysídlených. Najviac obyvateľov sa nastáhovalo do Blažova, kde sa zdržiaval 90 rodín, čo predstavovalo 397 osôb. V Ľubických Kúpeľoch bolo 51 rodín v počte 229 príslušníkov. Do Dvorcov sa vrátilo 40 občanov. V Ruskinovciach žilo iba 5 mužov bez rodín. Títo muži však na jar chceli k sebe nastáhovať i svoje rodiny.⁵³ Ešte o horšom stave hovorí správa z 20. mája 1954, podľa ktorej žilo v Blažove až 119 rodín. Táto správa apelovala na zlepšenie podmienok pre sídlených občanov, ktorí by následne začali vplývať na navrátilcov, aby opustili Vojenský obvod.⁵⁴

Situácia, ktorá nastala nastáhovaním pôvodných obyvateľov do svojich zaniknutých obcí si vyžadovala promptné a konkrétné riešenia. Tie si žiadali zvýšenú pozornosť a kvalitnejšiu úroveň práce zo strany krajskej komisie, vojenskej i ľudovej správy. Dňa 28. januára 1954 sa konala porada u predsedu vlády V. Širokého, kde bolo doporučené novovznikutej vládnej komisi na čele s vládnym zmocnencom generálmajorom J. Kokešom preskúmať pozornejšie situáciu priamo na mieste a urobiť opatrenia čo najskôr, aby vojenská príprava armády nebola narušená. Aj napriek vznieseniu kritiky voči činnosti

⁴⁹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 50, inv. č. 422, Upovedomenie KNV Prešov správcom VO Javorina vo veci preplácania účtov jedálne.

⁵⁰ BENICKÁ, c. d., s. 14.

⁵¹ VHA-B, f. VV-V, šk. 100, inv. č. 556, list 575.

⁵² VADRNA, c. d., s. 148.

⁵³ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 41, inv. j. 125, ČR 184, Rozbor situace ve vojenském újezdu Javorina, s 7.

⁵⁴ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 29, inv. č. 213, Správa o stave vo vojenskom obvode Javorina ku dňu 20. mája 1954, s. 2.

ústredným orgánov, ktoré boli zodpovedné za pôvodné vysídlование, pretože nezabezpečili materiálnu stránku akcie v rámci pôvodného plánu, alebo nezabezpečili presun stavebného materiálu z iných plánovaných akcií, bol za hlavného vinníka predmetného stavu označený triedny nepriateľ.⁵⁵ Vymyslenie protivníka bolo typickou záhal'kou neschopnosti komunistického režimu. Situácia však bola nasledovná: *Všetky tieto nesplnené úlohy viedli k tomu, že sociálna situácia určitej časti presídlencov sa presídlením nezlepšila, ale zhoršila. A keď ich stážnostiam nikto nevenoval pozornosť a ich t'ažkosti neriešil, vrátili sa do svojho skoršieho majetku.*⁵⁶

V záujme dodržania termínu druhého presídlenia, ktorý bol stanovený na 31. august 1954, sa obnovila medzi presídlencami politická presvedčovacia kampaň. Zároveň pre tých, ktorí sa nevrátili do svojich bývalých obcí, komisia mala nájsť dostatok stavebného materiálu, aby si sami začali opravovať konfiškáty, ktoré by neskôr už tak ľahko neopustili. Bolo potrebné zapracovať i na odstránení individuálnych t'ažkostí presídlencov na nových pôsobiskách, ako nedostatok pastvín, vysoké kontingenty či zanedbaná hospodárska pôda. Obyvatelia si postupne uvedomovali nevyhnutnosť opäťovného vyst'ahovania. Kategoricky však odmietali st'ahovať sa do českého pohraničia a na miesta, z ktorých už raz odišli. Presídlenci chceli za presídlenie kvalitné nehnuteľnosti. Z tohto dôvodu prijala vláda uznesenie, ktoré nariad'ovalo jednotlivým rezortom urobiť opatrenia na výstavbu hospodárskych usadlostí pre občanov z VO Javorina vo Vrbove a Žakovciach. Napriek týmto opatreniam lajdáckosť a laxnosť jednotlivých povereníctiev situáciu komplikovala a spomaľovala celý proces. To vnášalo medzi občanov neistotu o ich budúcnosť. Napokon bol VO Javorina definitívne vysílený až koncom mája 1955, keď bol vyst'ahovaný posledný obyvateľ Blažova.⁵⁷

Problémy zabezpečenia bytovej otázky pre presídlencov

Najdôležitejšou zásadou pri hľadaní náhradných bytov pre presídlencov bolo ich umiestnenie do priemyselnej výroby alebo do socialistického sektora poľnohospodárstva.⁵⁸ Podľa KNV v Prešove bol tento problém neprekonateľný, keďže vo všetkých oblastiach bol nedostatok ubytovacích kapacít. Preto

⁵⁵ BENICKÁ, c. d., s. 15.

⁵⁶ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 41, inv. j. 125, ČR 184, Rozbor situace ve vojenském újezdu Javorina, s 5.

⁵⁷ BENICKÁ, c. d., s. 15 – 18.

⁵⁸ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Pokyny pre vysílenie obyvateľstva a pre určenie a vyúčtovanie náhrad za poštátnený nehnuteľný majetok, s. 2.

žiadali vybudovať 40 montovaných dvojdomkov pre vystáhovalcov z Blažova, čím by vytvorili až 80 bytových jednotiek. Tieto montované dvojdomky boli výhodné z viacerých hľadísk. Ich výstavba bola jednoduchá a rýchla. Sčasti sa montovali už vo výrobnej hale podniku. Kúpna cena predmetných domkov sa pohybovala okolo 100 000 Kčs, čo umožňovalo malým a stredným roľníkom ich nákup za finančné prostriedky, ktoré im vyplatila vojenská správa za ich pôvodné nehnuteľnosti. Stavbou týchto domkov sa ušetril úzkoprofilový stavebný materiál, ako cement, tehly alebo železo.⁵⁹

Za miesto výstavby týchto domkov sa zvolili Sobrance. Keďže tu bolo mnoho pôdy pre obrábanie, nové bytové jednotky mali slúžiť potrebám jednotného roľníckeho družstva. V nasledujúcim období sa však plánovalo s rozvojom priemyslu v Sobranciach, preto v budúcnosti mali tieto byty slúžiť aj pre pracujúcich v priemysle.⁶⁰ O začatí ich výstavby sa rozhodlo 9. júna 1952 na porade KNV. Vlastné stavebné práce sa začali 13. júna a mali byť ukončené do konca augusta, teda za 66 dní. Tento termín však neboli reálny. Práce komplikoval aj nedostatok pracovných sôl, miešačiek a meškanie dodávok stavebného materiálu.⁶¹ Lokalita v Sobranciach nebola vhodná pre výstavbu sídliska aj z hygienických dôvodov, keďže v blízkosti bol cintorín, čo spôsobovalo ťažkosti s pitnou vodou. Preto zdravotný referát KNV zakázal ďalšie rozširovanie cintorína. Mali sa vykonať aj ďalšie opatrenia pre zamedzenie zamorenia vody výkalovými a hnilobnými baktériami.⁶² Výstavbou dvojdomkov v Sobranciach mala byť čiastočne zohľadnená aj požiadavka Blažovčanov, aby boli presídlení spoločne. Ich presídlenie do Sobraniec nakoniec bolo uskutočnené len v menšej mieri, pretože tempo tejto výstavby nezarúčovalo včasné vyprázdenie vznikajúceho VO.⁶³

Situácia v Sobranciach spôsobila, že 40 montovaných domkov sa malo postaviť na viacerých miestach. Jednotlivé počty sa však menili, a tak vznikol ešte väčší chaos. Jeden z návrhov bol, aby sa v Sobranciach umiestnilo

⁵⁹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Žiadosť o pridelenie montovaných domkov pre vystáhovať sa majúcich občanov obce Blažov.

⁶⁰ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Výpis zo zápisnice napísanej 19. júna 1952 na zasadnutí komisie pre územné plánovanie pri plánovacom referáte KNV v Prešove.

⁶¹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Správa o stavbe montovaných drevených dvojdomkov typu A-344 „Turany“ v počte 80 bj. v Sobranciach.

⁶² ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Výpis zo zápisnice napísanej 19. júna 1952 na zasadnutí komisie pre územné plánovanie pri plánovacom referáte KNV v Prešove.

⁶³ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva presídlovacej komisie o zhodnotení plnenia vládneho úkolu o vytvorení vojenského obvodu „Javorina“.

22 dvojdomkov, v Sabinove 5 a v Hencovciach 13.⁶⁴ O zmätku svedčí i žiadost' adresovaná KNV Prešov podniku Drevona, ktorý ani nevedel, na aké miesto má expedovať 13 dvojdomkov, ktoré mali podľa spomenutého návrhu stáť v Hencovciach: *Dôrazne žiadame, aby na zbývajúce dvojdomky bola nám určená adresa, napoko dvojdomky máme už hotové, až na stavebno-stol. výrobu a dielce týchto zaberajú nám značnú časť nášho výrobného priestoru.*⁶⁵ Z ďalšej korešpondencie Drevony s KNV sa dozvedáme, že závod v Krásne nad Kysucou sa o predmetných zmenách dozvedel neskoro a do Sobraniec už poslal 29 domkov.⁶⁶ V konečnom výsledku sa vytvorilo 40 bytových jednotiek v Sobranciach, 26 v Hencovciach, 10 v Sabinove a 4 v Prešove. Výstavba týchto dvojdomkov sa naťahovala až do roku 1955. Bola poznačená množstvom technických nedostatkov a chýb.⁶⁷ Dokonca ešte v decembri 1955 upozorňovalo poverenictvo miestneho hospodárstva na odstránenie nedostatkov zistených pri kvalitatívnej kolaudácii, aby mohla byť vykonaná i kvantitatívna kolaudácia.⁶⁸

Prešovské KNV plánovalo splniť úlohu začlenenia presídlencov do priemyselného sektoru, najmä ich prestiahovaním k podnikom v Snine, Michal'anoch, ku Drevokombinátu v Hencovciach, cementárni v Bystrom a k tehelniacim v Košiciach.⁶⁹ Predseda KNV v Košiciach Michal Chudík bojoval za vyriešenie tejto otázky snahou, aby zasiahnutí obyvatelia boli premiestnení do budujúcich sa bytov Hutného kombinátu v Košiciach.⁷⁰ To však nebolo možné, keďže bytové investície pre rok 1952 nepostačovali ani pre zamestnancov kombinátu, ktorí prichádzali do Košíc z celej republiky.⁷¹ Prekážky presídlenia k fabrikám kládli aj niektoré podniky, čo potvrdzuje aj

⁶⁴ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Správa o stavbe montovaných drevených dvojdomkov typu A-344 „Turany“ v počte 80 bj. v Sobranciach.

⁶⁵ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Drevona-montovacie drevené dvojdomky, korešpondencia.

⁶⁶ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Drevona-montovacie drevené dvojdomky, korešpondencia.

⁶⁷ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 36, inv. č. 307, Informácie o prevedení kolaudácie 80 montovaných domkov.

⁶⁸ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 38, inv. č. 322, Žiadosť o zjednanie nápravy v podnikoch zhotovujúcich montované domky.

⁶⁹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, neidentifikovateľné pri Správe o stavbe montovaných drevených dvojdomkov typu A-344 „Turany“ v počte 80 bj. v Sobranciach.

⁷⁰ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 32, inv. j. 118, ČR 4, Zápis z porady predsedov a tajomníkov KNV na Poverenictve vnútra, s. 5.

⁷¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 29, inv. j. 117, ČR 61, Zpráva o možnosti ubytovania presídlencov, s. 2.

konštatovanie presídľovacej komisie: *Nie menej vážnejším problémom, ktorý sa neskoršie stával hlavnou prekážkou plnenia úkolu, mohol a môže mať nepriaznivé následky i pri skončení akcie, bolo nepochopenie rôznych zodpovedných činiteľov, a to zástupcov závodov, resp. ich nadriadených orgánov. Toto sa prejavilo v rušení daných príslušov o prijatí rodín, hľadaním rôznych dôvodov neprijat' žiadne rodiny, alebo obmedziť ich počet na minimum...⁷²*

Zmätok prinášali aj príkazy podnikom nadriadených orgánov. Ministerstvo všeobecného strojárenstva so súhlasom ministra vnútra zakázalo Vihorlatu Snina uvoľniť 40 bytových jednotiek pre presidlencov z dôvodu ich potreby pre príchod odborníkov zo západného Slovenska a Čiech.⁷³ V súvislosti s príchodom odborníkov do Sniny však správa presídľovacej komisie poznamenáva: *Pritom napr. podnik Vihorlat, ktorý najviac operoval s odborníkmi z Čiech, obsadil byt. jednotky údajne (prieskum odoprel previest) svojimi zamestnancami, nie spomínanými odborníkmi.⁷⁴* I postoj ministerstva vnútra bol nejednoznačný. KNV v Prešove ministerstvo napísalo, že obyvatelia Blažova môžu byť ako pomocní robotníci individuálne prestahovaní do tohto podniku, pričom je však nutné sa na presnom počte dohodnúť s vedením fabriky.⁷⁵ Ministerstvo všeobecného strojárenstva však tvrdilo, že výklad ministerstva spor vyriešil so záverom, že uvoľnenie bytov pre presidlencov je možné iba v ojedinelých prípadoch.⁷⁶ Prestahovanie obyvateľov na toto miesto sa nakoniec ministerstvu a podniku podarilo znemožniť. V prípade Hencoviec bol pri uvoľňovaní bytov problematický postoj poverenictva lesov a neochota zo strany vojenských lesov.⁷⁷ V Hencovciach pritom nešlo iba o spomínané dvojdomky, ktorých umiestnenie v tej dobe ešte nebolo celkom jasné. Podľa pôvodnej dohody malo byť do Hencoviec prestahovaných 45 až 50 rodín na rozostavané sídlisko, kde sa budovalo 72 bytových jednotiek typu T-12/51.⁷⁸ Na druhej strane pozitívnejší prístup k situácii zaujali cementárne v Bystrom,

⁷² ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva presídľovacej komisie o zhodnotení plnenia vládneho úkolu o vytvorení vojenského obvodu „Javorina“.

⁷³ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Odpis tajnej pošty ministerstva všeobecného strojírenstva a Vihorlatu Snina.

⁷⁴ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva presídľovacej komisie o zhodnotení plnenia vládneho úkolu o vytvorení vojenského obvodu „Javorina“.

⁷⁵ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Pošta ministerstva vnútra a KNV.

⁷⁶ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Odpis tajnej pošty ministerstva všeobecného strojírenstva a Vihorlatu Snina.

⁷⁷ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva presídľovacej komisie o zhodnotení plnenia vládneho úkolu o vytvorení vojenského obvodu „Javorina“.

⁷⁸ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Jednanie so zástupcami KNV v Prešove, Drevokombinátom a Priemstavom.

riaditeľ tehelní v Košiciach a ministerstvo zdravotníctva, pod ktoré patril podnik v Michal'anoch.⁷⁹

Výhodné z viacerých dôvodov sa javilo začlenenie do priemyslu spôsobom prešťahovania obyvateľov do domov, ktoré zanechali vysídlení Nemci. Presídlenci sa neocitli v celkom neznámom prostredí, keďže zväčša sa neprešťahovali ani do iného okresu, no aj tak by museli pracovať v priemysle, pretože ostali bez pôdy a svojich hospodárstiev. Takýto postup by bol prospešný aj pre budovanie priemyslu v danom regióne.⁸⁰ Prešťahovaní obyvatelia však takéto riešenie pochopiteľne nepriali. Obávali sa návratu Nemcov, čím by opäť stratili strechu nad hlavou. Preto bývalí obyvatelia Ľubických Kúpeľov podobne ako Blažovčania žiadali o vybudovanie ich nových domov na zelenej lúke.⁸¹

Hľadanie nových obydlí vysídlencov pri JRD bolo komplikované tým, že na vznik JRD nenadväzovala bytová výstavba, ako v prípade budovania väčších podnikov. Tento problém sa v Prešovskom kraji rozhodli riešiť už spomínanou výstavbou montovaných domkov.⁸² Košický kraj plánoval vyriešiť túto situáciu podobne ako v prípade začlenenia presídlencov do priemyslu, teda využitím domov, ktoré ostali opustené po odchode Nemcov. Jeden z ich návrhov predpokladal, že takýmto spôsobom by na JRD v okrese Kežmarok umiestnili do pracovného zaradenia až 165 rodín. Od začiatku však bola problémom napr. spolupráca jednotlivých stupňov moci pri zabezpečení opravy Nemcami opustených domov.⁸³

Vtedajšia moc sa snažila posilniť presídlencami JRD, na ktorých bol nedostatok pracovných síl. Niektoré takéto družtvá, ako Lipany a Sabinov, sa nachádzali blízko.⁸⁴ Pokyny vysídlenia obyvateľstva od Povereníctva vnútra v Bratislave však odporúčali pomocou presídlencov z Javoriny riešiť najmä nedostatok výkonných roľníkov pri veľkej výmere pôdy na JRD v pohričí.⁸⁵ O presídlencov mali záujem i družstvá v obciach, kde bola kolek-

⁷⁹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva presídl'ovacej komisie o zhodnotení plnenia vládneho úkolu o vytvorení vojenského obvodu „Javorina“.

⁸⁰ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 29, inv. j. 117, ČR 61, Zpráva o možnosti ubytovania presídlencov, s. 2.

⁸¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 35, inv. j. 121, ČR 67, Opis situačnej zprávy o presídl'ovacej akcii újazdu v kežmarskom okrese, s. 4.

⁸² ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Žiadosť o pridelenie montovaných domkov pre vyst'ahovať sa majúcich občanov obce Blažov.

⁸³ ŠA-K, f. KNV- K, odd. SaR KNV, šk. 29, inv. j. 117, ČR 61, Zpráva o možnosti ubytovania presídlencov, s. 1.

⁸⁴ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Žiadosť o pridelenie montovaných domkov pre vyst'ahovať sa majúcich občanov obce Blažov.

⁸⁵ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Pokyny pre vysídlenie obyvateľstva a pre určenie a vyúčtovanie náhrad za poštátnený nehnuteľný majetok, s. 2.

tivizácia problematická. Príchodom nových členov do JRD chceli dočasne nahradit' chýbajúcich robotníkov. Príkladom takejto obce bola napríklad Úbrež.⁸⁶ Začlenenie vysídlecov do socialistického pol'nohospodárstva bolo pre týchto ľudí predsa menším šokom ako zaradenie do priemyslu. Pochopiteľná neochota presídlencov prestahovať sa k podnikom bola zjavná. Obava z adaptácie týchto ľudí bola jedným z faktorov, ktorý spôsobil pri ich premiestnení do podnikov už opísané problémy. Tieto obavy sa naplnili, keďže ľudia neskôr odstupovali od zmlúv s podnikmi a vracali sa do svojich pôvodných obcí. Aj keď je potrebné podotknúť, že k tomu prispeli aj samotné podniky, ktoré svojou slabou starostlivosťou prehľbovali nespokojnosť presídlencov. Tá vyvrcholila prípadom, keď neupravené vývody elektrického prúdu zabili v Hencovciach 13-ročného chlapca.⁸⁷

Vtedajšia moc charakterizovala presídlenie do budujúceho sa socialistického priemyslu ako prioritné.⁸⁸ Avšak i z uvedených dôvodov bol počet premiestnených do socialistického pol'nohospodárstva pomerne vysoký. Ako príklad môžeme uviesť štatistiku vysídlenia obce Blažov, z ktorej bolo 74 rodín presídlených do pol'nohospodárskeho sektora. Čo je iba o štyri menej ako počet rodín prestahovaných k priemyselným fabrikám. Z toho bolo na JRD a štátne majetky v Čechách a na Morave premiestnených 12 rodín. Iba 16 rodín ostalo na družstvách a štátnych majetkoch v Prešovskom kraji. Ostatní boli presídlení do iného kraja na Slovensku.⁸⁹ Najviac z týchto ľudí sa ocitlo v Košickom kraji. Dá sa predpokladať, že pri presídľovaní obcí patriacich do Košického kraja bol podiel začlenených do socialistického pol'nohospodárstva ešte vyšší ako v prípade Blažova, keďže väčšine presídlencov boli pridelené domy v okolitých dedinách ako Huncovce alebo Stotince, kde boli možnosti priemyslu obmedzené.⁹⁰

Už rozbor pred poradou u Viliama Širokého navrhoval ako jedno z riešení návratov obyvateľstva do VO výstavbu nových rodinných domov alebo pol'nohospodárskych usadlostí pre tých, ktorým nedokážu prideliť vhodný majetok.⁹¹ Túto situáciu napokon vyriešilo uznesenie vlády o zabezpečení

⁸⁶ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Žiadost' JRD Úbrež o pridelenie presídlencov.

⁸⁷ VHA-B, f. VV-V, šk. 100, inv. č. 556, list 576.

⁸⁸ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Pokyny pre vysídlenie obyvateľstva a pre určenie a vyúčtovanie náhrad za poštátnený nehnuteľný majetok, s. 2.

⁸⁹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 7 – 8, hromadný spis 110, Zpráva o splnení úkolu daného stranou a vládou o vytvorení VO Javorina, s. 6.

⁹⁰ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 41, inv. j. 125, ČR 184, Zpráva o presídľovacej akcii újezdu v kežmarskom okrese, s. 1-2.

⁹¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 41, inv. j. 125, ČR 184, Rozbor situace ve vojenském újezdu Javorina, s. 9.

presídlenia z vojenského priestoru Javorina, ktoré bolo prijaté 29. júna 1954 a ktoré uložilo ministerstvu stavebníctva misiu výstavby hospodárskych usadlostí typu H 1-5 v obciach Žakovce a Vrbov.⁹² Sídlisko vo Vrbove bolo stavané pre vysídlencov z Ľubických Kúpeľov. Žakovce boli určené pre Blažovčanov.⁹³ Dokonca sa uvažovalo o premenovaní Žakoviec na Blažov. Pre potreby urýchlenia výstavby týchto sídlisk žiadal vládny odbor výstavby viaceré výnimky. Jednou z nich bola napr. výnimka v lehotách dodania technického projektu stavebnej výrobe.⁹⁴ Predmetné uznesenie vlády schválilo i túto výnimku pod podmienkou neúčtovania nákladov spojených s oneskoreným dodaním technického projektu.⁹⁵

I túto výstavbu podobne ako celé zriadenie VO Javorina od začiatku sprevádzali viaceré problémy. Jedným z problémov bol aj nábor pracovníkov potrebných pre výstavbu týchto sídlisk. K 9. novembru 1954 sa podarilo takýmto náborom evidovať 616 pracovníkov. V skutočnosti ich však pracovalo k danému dátumu len 452 ľudí. Starostlivosť o robotníkov bola nedostatočná, boli problémy s ubytovaním, stravovaním, s odvozom z pracoviska. Tieto nedostatky spôsobovali veľkú absenciu a fluktuáciu pracovníkov.⁹⁶ Iným spôsobom však mala byť o stave tejto výstavby informovaná verejnosť. Správca Obvodu mjr. Pohl žiadal predsedu KNV Košice M. J. Chudíka o nasledovné: *Dnes Tě moc prosím, abys uvážil, zda-li by nebylo třeba informovat v tisku o některých velmi dobrých pracovních výkonech našich dělníků ve Vrbově a Žakovcích, zda by nebylo správne vyzdvihnout veliké úspěchy, které, zejména v posledních dnech dokázali a proto vyslat na stavbu některého z Vašich novinářů. Myslím že výstavba tak velkých socialistických sídlíšť ve Vrbově a v Žakovcích by měla tiskem proběhnout, protože jde skutečně o velkolepé akce, zejména, přihlédneš-li ke krátkosti lhůt, ve kterých byly úspěchy dosaženy. Přitom by nemuselo být vůbec nic vzpomínáno, že jde o nějaké vysídlování, prostě by šlo o výstavbu socialistických sídlíšť v obcích, ve kterých je dostatek půdy, které čeká*

⁹² ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 42, inv. j. 125, ČR 1120, Uznesenie vlády zo dňa 29. júla 1954 č. 1199 o zabezpečení presídlenia z vojenského priestoru Javorina, s 1.

⁹³ ŠA-K, f. KNV-K, odd. Odbor výstavby a vodného hospodárstva KNV (ďalej odd. OVaVH KNV), šk. 73, inv. j. 51, ČR 1, 1954, Zpráva o bytovej výstavbe akcie „Javorina“ (Vrbov-Žakovce) ku dňu 1. januára 1955.

⁹⁴ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 42, inv. j. 125, ČR 937, Informácie o uznesení vládneho výboru pre výstavbu v prípade žiadosti ministerstva miestneho hospodárstva o výnimku v prípade Vrbov-Žakovce, s 1.

⁹⁵ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 42, inv. j. 125, ČR 1120, Uznesenie vlády zo dňa 29. júla 1954 č. 1199 o zabezpečení presídlenia z vojenského priestoru Javorina, s 4.

⁹⁶ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 40, inv. j. 124, ČR 1003, List predsedu KNV predsedovi SP ohľadom náboru súčasťí na výstavbu sídlisk Vrbov a Žakovce.

*na obdělání.*⁹⁷ Ďalším dôvodom, ktorý spomalil výstavbu sídlisk, bola zima. Už 20. novembra v dôsledku teploty -11 °C a sneženia sa práce zastavili. Vládny zmocnenec sice nabádal, aby sa práce po prechodnom oteplení opäť obnovili, aby sa so stiahovaním mohlo začať už v decembri. Avšak i on pripustil, že sídliská sa budú zrejme musieť dokončiť až na jar.⁹⁸ Záznam z porady na Úrade Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚPZP), konanej 15. februára, však stále konštoval viacero problémov. Medzi nimi nedostatok murárov či čerpadiel. Táto porada riešila aj finančné a súdne problémy pri pokonávkach, ktoré neprospevali ani výstavbe vo Vrbove a Žakovciach. Problémom boli i obavy, že nedodané množstvá materiálu z roku 1954 nebudú dodané. Toto rokovanie malo za úlohu prerokovať harmonogram tak, aby sa bytové jednotky odovzdali ešte v marci.⁹⁹

Presídlenie obyvateľov sa nakoniec dokončilo 26. mája. Je priam neuveriteľné, že napriek vysídleniu, trvajúcemu namiesto páru mesiacov niekoľko rokov, správca VO sa chválil ako splnili úlohu vystahovania o päť dní skôr.¹⁰⁰ Odovzdávanie sídlisk bolo vykonané veľkolepým spôsobom. Podľa návrhu programu po skončení oficiálnej časti mala nasledovať ľudová veselica, spreavidzana vystúpeniami ľudových súborov a vojenskej hudby, kolotočmi, stánkami s občerstvením, prítomnosťou novinárov, fotoreportérov, pracovníkov rozhlasu a štátneho filmu.¹⁰¹ Ešte aj v nasledujúcom období sa venovala týmu sídliskám pozornosť. Dôraz sa kládol najmä na odstránenie pri kolaudácii zistených nedostatkov, definitívne dokončenie stavieb, konečnú úhradu stavieb a zvyšovanie rastu životnej úrovne.¹⁰² Hlavným dôvodom tejto starostlivosti bola obava z nespokojnosti presídlencov, ktorá už raz viedla k návratu do pôvodných obcí.¹⁰³ Pre predstavu možno uviesť, že napríklad iba na výstavbe domov vo Vrbove sa preinvestovalo 2 293 905,87 Kčs.¹⁰⁴

Celkovo môžeme zhodnotiť, že problémy pri bytovej otázke boli podobné ako v prípade VO Lešt', kde však bol počet presídlených oveľa menší. Tak-

⁹⁷ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 40, inv. j. 125, ČR 1036, Žiadosť VO o uverejnenie dobrých pracovných výkonov robotníkov pri výstavbe Vrbov-Žakovce.

⁹⁸ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 42, inv. j. 125, ČR 1613, List vládneho zmocnenca pre VO Javorina ohľadom uviaznutia výstavby vo Vrbove a Žakovciach.

⁹⁹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 47, inv. j. 128, ČR 172, Záznam o porade vo veci výstavby Vrbova a Žakoviec na ÚPZP, s. 1 – 4.

¹⁰⁰ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 48, inv. j. 128, ČR 549, Oznam správcu VO Javorina o ukončení vysídlenia.

¹⁰¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 53, inv. j. 132, ČR 568, Predloženie návrhu na slávnostné odovzdanie sídlisk, s. 1 – 2.

¹⁰² ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 49, inv. j. 128, ČR 1009, Informácie o porade o ukončení výstavby sídlisk vo Vrbove a Žakovciach.

¹⁰³ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 48, inv. j. 128, ČR 613, Prípis MNO o Javorine, s. 2.

¹⁰⁴ ŠA-K, f. KNV-K, odd. OVaVH KNV, šk. 73, inv. j. 51, ČR 1, Celková rekapitulácia Vrbov.

tiež sa tam vyskytoval nedostatok nehnuteľnosti pre presídlencov. Finančné ťažkosti pri výstavbe nových domov boli obrovské. Nízkym spôsobom ohodnotenia zabraných nehnuteľností sa znížila finančná kapacita presídlencov. Podobným javom boli i protichodné kroky štátnej správy, ktoré namiesto pomoci prinášali ďalšie komplikácie.¹⁰⁵

Dôsledky vzniku Vojenského obvodu pre okolité obce

Obyvatelia obcí v Levočských vrchoch žili vo veľmi zaostalom prostredí. Platilo to najmä pre horské obce v okrese Levoča, ktoré nie sú na okraji pohoria, prípadne v dolinách ústiacich k hlavným cestám alebo do okolitých miest, ale boli priamo vo vnútri levočských hôr. Ich obyvatelia sa venovali prevažne výrobe domáceho plátna, šindľov, metiel, prútených košíkov, spodnej bielizne, trelicu, kúdele a vretien, výšivkárstvu, včelárstvu, šitiu kožuchov, rukavíc a podobným domácim remeslám.¹⁰⁶ Cestné spojenie do týchto obcí bolo katastrofálne. Prakticky existovala poriadna cesta iba z Levočskej Doliny k lokalite Podhrby, odkiaľ sa dalo dostať do Závady a Torysieku.¹⁰⁷ Taktiež bola vybudovaná štátна cesta z Ulože do Vyšných Repáš. Po tejto ceste však pre 15 – 17 % stúpanie nepremávala autobusová linka.¹⁰⁸ Ostatné cesty boli ťažko prejazdné i pre vozy, nemali ani pevný podklad alebo mosty.¹⁰⁹ Roku 1955 bolo z desiatich horských obcí 8 neelektrifikovaných.¹¹⁰ Ťažko sa dalo očakávať od ľudí žijúcich v tomto prostredí, že príjmu skonfiškovanie pôdy pre budovanie VO.¹¹¹ Je preto pochopiteľné, že obyvatelia dedín, obklopujúcich Javorinu, podporovali odpor presídlencov v zrušených obciach.

Ťažkosti v procese zaberania pozemkov patriacich pod okrajové obce VO robili okrem bežných obyvateľov i predstaviteľa MNV. Správa pre KNV z okresov Kežmarok a Levoča opisuje takýto prípad: *V Stotinciach nám MNV naopak borí postup náhradového riadenia, lebo ako bolo zistené, predseda MNV, tajomník MNV a člen rady KNV dokonca vyslali miestneho pastiera pást'*

¹⁰⁵ VHA-B, f. VO-4B, šk. 31, inv. č. 148, listy 182 – 184.

¹⁰⁶ ŠA-K, f. KNV-K, odd. Plánovacia komisia KNV (ďalej odd. PK KNV), šk. 244, inv. j. 214, ČR 1, 1954, Úradný záznam plánu komisii ONV v Levoči.

¹⁰⁷ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 2, 1955, Siet komunikácií horských obcí okresu Levoča.

¹⁰⁸ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 5, 1954, Situačná správa o prieskume v meste Levoča a v 10 zanedbaných horských obciach levočského okresu, s. 10.

¹⁰⁹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 2, 1955, Siet komunikácií horských obcí okresu Levoča.

¹¹⁰ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 3, 1955, Zoznam neelektrifikovaných obcí horskej oblasti okresu Levoča.

dobytok do vojenského újazdu. Po osobnom rozhovore s predsedom ONV v Kežmarku nepodarilo sa ani tak zaistiť presvedčovaciu kampaň a ačkol'vek sme v obci previedli už niekoľkokrát verejné pohovory, na ktorých bol prítomný tiež predseda ONV v Kežmarku, nezlomili sme silu nepriateľov, ktorí držia Stotince proti nám. Stejná situácia je v Jurskom, kde MNV nemá záujem, aby pomohli a bývalí vlastníci odmietajú jakúkol'vek dohodu s voj. správou.¹¹² Podobne to bolo i v Závade, kde predseda MNV sice pristúpil k dohode, no k ďalšiemu presvedčovaniu bol úplne pasívny. Oveľa rásnejší bol tamojší tajomník MNV, ktorý otvorene vyjadril svoj nesúhlas i pred členmi vládnej komisie. Za tento postoj ho predseda krajskej komisie Ján Minarčík navrhol odvolať z funkcie.¹¹³

Na druhej strane Obvodu v Staroľubovniaskom okrese bola problematiká najmä obec Jakubany. Svojou veľkosťou i dostupnosťou bola na vyššej úrovni ako obce v Levočskom okrese. Avšak práve jej sa zabralo najviac pasív, ktoré tvorili hlavný zdroj obživy obyvateľov až 250 roľníckych usadlosťí.¹¹⁴ To samozrejme v tejto rázovitej obci s rusínskym charakterom spôsobilo odpor tamojších obyvateľov proti zaberanju ich pôdy.

Zriadením VO Javorina bola teda narušená hospodárska rovnováha okolitých obcí. Zmenšením ich katastrálnych území stratili obyvatelia krmovinovú základňu pre dobytok, ktorý ich živil. V týchto obciach bol napríklad nadbytok hovädzieho dobytka až niekoľko tisíc kusov nad plánovanými stavmi vzhľadom k zmenenej výmere pôdy. To spôsobovalo, že dobytok bol podvyživený a obyvatelia Torysieku alebo Jakubian ho stále vyháňali na pastvu do Obvodu.¹¹⁵ Táto situácia spôsobila i pokles výkupu mlieka. Predseda ONV Levoča v tejto súvislosti reagoval na možnosti prijatia opatrení zlepšenia výkupu mlieka nasledovne: *Pre informáciu poznamenávam, že nepriaznivo na celkovú dodávku mlieka v okrese pôsobia horské obce, u ktorých dodávka prudko klesla. Roľníci poukazujú na nedostatok krmiva, nakol'ko prevažnú časť lúk pripadla VO Javorina.*¹¹⁶ Problémom koexistencie okrajových obcí s VO bolo i narušovanie vojenského priestoru obyvateľmi okolitých dedín. Ako sme už poukázali, čiastočne to bolo spôsobené nutnosťou zabezpečenia pastvy

¹¹¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 3, 1954, Správa pre Radu KNV Košice.

¹¹² ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 3, 1954, Správa pre Radu KNV Košice.

¹¹³ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 47, inv. j. 128, ČR 127, Sťažnosť na tajomníka MNV v Závade.

¹¹⁴ VHA-B, f. VV-V, šk. 100, inv. č. 556, list 575.

¹¹⁵ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 53, inv. j. 132, ČR 797, Dôvodová zpráva k návrhu vládneho uznesenia o zabezpečení presídlenia obyvateľov z okrajových obcí VO Javorina, s.1.

¹¹⁶ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 68, inv. j. 135, ČR 936, Zpráva ONV Levoča ohľadom opatrení na zlepšenie výkupu mlieka.

pre dobytok. Druhým aspektom však bola neschopnosť obyvateľov pochopiť, že žijú v susedstve pre nich nebezpečného priestoru. Na to vplývala spočiatku i spomenutá minimálna vojenská činnosť v Obvode. Ľahkovážnosť obyvateľov pri vnikaní do Javoriny bola aj akýmsi typom obrannej reakcie voči vzniku VO a následnej strate pôdy. Navyše takéto správanie podporovalo viaceru faktorov. Jedným z nich bola slabá ochrana Obvodu, ktorá najmä spočiatku takmer neexistovala.¹¹⁷ V roku 1954 poslal správca Javoriny obciam v okolí VO na vyvesenie upozornenia, ktoré obsahovali zásady pobytu v Obvode.¹¹⁸ Problém však pretrvával napríklad pri vyberaní pokút za priestupky paseňa dobytka či nepovoleného vstupu. Na dôsledky neschopnosti finančných odborov ONV, ktoré vymáhalo tieto peňažné tresty upozorňuje i správca Obvodu Josef Pohl: *Tím se dostáva trestní řízení do takového stavu, že pachatel necíti důsledky svého jednání a dopouští se i nadále dalších přestupků, při zjišťování se vysmívá bezpečnostním orgánům, že se stejně nic nestane a setrváva v trestné činnosti. Trestní řízení prováděné ONV stráci svoji autoritu a je bezvýsledné, hluboko narušuje bezpečnost našeho prostoru a politickú situaci v okrajových obcích.*¹¹⁹

Problémom bolo aj narušovanie VO pri putovaní do Levoče. Až roku 1956 sa podarilo viacerými opatreniami, medzi ktorými bolo i plné vojenské využívanie Obvodu v dobe konania púte, odplásiť ľudí od prechodu cez Javorinu.¹²⁰

Nedostatok krmovín pre dobytok sa podľa návrhu pôdohospodárskeho odboru rady ONV v Kežmarku mal riešiť kombináciou viacerých opatrení. Prvým bola zmena poľnohospodárskych kultúr v závislosti od možnosti a podmienok jednotlivých obcí. Taktiež navrhovali presídlit' mladých ľudí z Jakubian na miesta, kde bola voľná pôda. Konkrétnie išlo o výstavbu nových poľnohospodárskych usadlostí pri JRD v Spišskej Belej, na opustenej a skonfiškovanej pôde v Huncovciach a Vrbove. Zvýšenie krmovinovej základne mali podporiť i prednášky a filmy, ktoré poukazovali na zefektívnenie pestovania a využívania krmovín pri používaní nových postupov.¹²¹

Prevádzal sa aj výkup dobytka, ktorý však bol nedostatočný. Ukázalo sa, že riešenie problému okrajových obcí Obvodu spočívalo v nutnosti presídlit'

¹¹⁷ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 31, inv. j. 117, ČR 327, Stážnosť predsedu KNV Košice na nedostatočné bezpečnostné opatrenia pri ochrane VO.

¹¹⁸ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 39, inv. j. 124, ČR 403, Upozornenie.

¹¹⁹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 49, inv. j. 128, ČR 878, Stážnosť OÚ VO Javorina na vymáhanie peňažných trestov.

¹²⁰ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 51, inv. č. 431, Upozornenie pre prípad priechodu VO, s. 1.

¹²¹ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 3, 1954, Zpráva o návrhu doriešenia krmovinovej základne v obciach susediacich s VO Javorina.

časť obyvateľstva. To bolo podmienené i tým, že v danom priestore sa ne-počítalo s výstavbou priemyslu. KNV Prešov navrhol presídliti najmenej 100 rodín z obce Jakubany, 23 rodín z Kolačkova a 30 rodín z Tichého Potoka. Kraj Košice navrhol vysídliti celú obec Torysky s 954 obyvateľmi a Hradisko so 179 občanmi. Spolu to predstavovalo 330 – 350 rodín, pre ktoré bolo nutné vystavať nové usadlosti v Prešovskom a Košickom kraji. Výstavba a predaj domov presídlecov mala byť podobná ako v prípade Vrbova a Žakoviec. Rozptylenie presídlecov však malo byť väčšie. Vtedajšie orgány si uvedomovali, že akcia takéhoto rozsahu sa môže vykonať len postupne a v dlhšom časovom intervale.¹²² To je evidentný rozdiel oproti plánu presídlenia vnútornej obci Obvodu. Rovnaké však stále bolo, že tento plán opäť neboli reálny. Postupne sa znižovali jeho nároky. Z Torysieku sa podľa ďalšieho návrhu má vystaňovať už iba niečo nad 70 rodín. Hradisko má byť vystaňované iba v prípade, ak bude vojenská správa trvať na rozšírení svojho územia, pričom presídlenie bude v jej rézii podľa zákona z roku 1949.¹²³

Posunom bola i výstavba podniku v Novej Ľubovni. Súdobá moc si tu uvedomila nasledovné: *Okamžitého zlepšenia životnej úrovne obyvateľstva sa tu dosiahne za nižších nákladov a menšej organizačnej a presvedčovacej práce, než by sa vyžadovalo presídľovanie.*¹²⁴ Rozdielom oproti prvotnému presídleniu bolo deklarovanie jeho dobrovoľnosti. Obyvatelia boli skôr motivovaní k prestaňovaniu ako násilne presídlení, i keď praktiky nátlaku a zastrašovania sa stále používali. Ako podpora k presídleniu mal slúžiť príspevok 20 000 Kčs, pôžička do výšky 25 000 Kčs, zvýhodnenie pri získavaní stavebného materiálu.¹²⁵ Bolo zrejmé, že komunistický režim nemal síl na nútene presídlenie navrhovaného množstva ľudí. Lehota presídlenia obyvateľstva sa posúvali.¹²⁶

Rozumnejšie preto bolo zameriť na druhý pilier vyriešenia situácie v okrajových obciach VO, a to na zlepšenie životných podmienok v daných obciach.¹²⁷ To si vyžadovalo skvalitnenie cestného spojenia, ktoré tak zabez-

¹²² ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 53, inv. j. 132, ČR 797, Dôvodová Zpráva k návrhu vládneho uznesenia o zabezpečení presídlenia obyvateľov z okrajových obcí VO Javorina, s. 2 – 4.

¹²³ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 8, 1955, Návrh na presídlenie časti občanov okrajových obcí VO Javorina v Košickom kraji.

¹²⁴ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 53, inv. j. 132, ČR 820, Dôvodová zpráva k návrhu vládneho uznesenia na zlepšenie hospodárskych pomerov obyvateľstva žijúceho v okrajových obciach VO Javorina a na rozšírenie VO Javorina o kataster obce Hradisko, s. 6.

¹²⁵ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 8, 1955, Návrh na presídlenie časti občanov okrajových obcí VO Javorina v Košickom kraji.

¹²⁶ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 87, inv. j. 141, ČR 908, Informovanie predsedu KNV o predložení lehoty presídlenia.

¹²⁷ ŠA-K, f. KNV-K, odd. PK KNV, šk. 244, inv. j. 214, ČR 8, 1955, Návrh na presídlenie časti občanov okrajových obcí VO Javorina v Košickom kraji.

pečilo možnosť dochádzania do práce v okolitých mestách, čo v konečnom dôsledku znamenalo aj pretrhnutie väzieb s dedinským spôsobom života, ktoré spôsobilo znižovanie počtu obyvateľov. Taktiež to uľahčilo elektrifikáciu obcí či výstavbu kultúrnych a sociálnych zariadení.¹²⁸

Ak chceli vtedajšie orgány zabezpečiť pokoj, museli ustúpiť i v iných otázkach. Ved' ešte na porade 1. júna 1956 na ONV v Kežmarku sa konštatovalo: *že v okrajových obcích není klid, dokazuje už tá skutečnost, že po celé zimní období dochádzelo ke kradežím dřeva a že během tohoto zimního období došlo ke stratě 40 číslovaných hraničních mezníků a 147 výstražných tabulí. V údobi před touto poradou došlo k nedovolenému vyhnání dobytka z obcí Torysky a Závada.*¹²⁹ Problémom bola napríklad otázka kosby sena, ktorá sa vyriešila tak, že Toryskám a Jakubanom bola kosba povolená s podmienkou, že sa nevykoná jednotlivo, ale spoločne. To však odmietali obyvatelia Jakubian. Ešte pálčivejšou otázkou bolo pasenie dobytka. Tento problém riešila i spomínaná porada v Kežmarku. Jej výsledkom boli trvalé zmluvy o pasení dobytka s obcami Majerka, Stotince, Jurské, Kolačkov, Lomnička, Tichý Potok, Nižné Repaše a Levočská Dolina. Zmluvy len pre rok 1956 sa uzavreli s okrajovými obcami Jakubany, Poloma, Torysky, Závada, Levoča a Hradisko. Dohody na jedno pastevné obdobie sa uzavreli aj s inými podnikmi, ktoré neboli z okrajových obcí, ako JRD Malý Slavkov, JRD Kežmarok, MNV Žakovce a šľachtiteľská stanica v Levočských Lúkach.¹³⁰

Celkovo môžeme hodnotiť procesy súvisiace so vznikom VO Javorina ako nekoncepčné a chaotické. Vtedajšia moc nemala jasný plán, ako postupovať. Problémy, ktoré vznikali, sa neriešili zodpovedne a promptne. Komunistický režim podcenil tieto procesy a nezvládol ich, čo sa napríklad prejavilo v opäťovnom návrate vystáhovalcov do svojich zaniknutých dedín. To svedčí o tom, že zmeny, ktorými si presídenci prešli, boli pre nich veľmi bolestivé, keďže sa neskladali len z aspektu presídlenia, zmeny bydliska na iné miesto. Súčasťou tohto presídlenia boli i ďalšie javy, ako kolektivizácia, industrializácia, urbanizácia, zaberanie majetku. Každý z týchto procesov sám o sebe bol bolestivý najmä pre dedinského človeka. Vysídlencom zo štyroch obcí, nachádzajúcich sa vo vnútri VO Javorina, sa tieto procesy naakumulovali dohromady. Predstavitelia súdobej moci nerátali ani s problémami, ktoré spôsobil vznik Javoriny okolitým obciam. Ich obyvatelia neboli vôbec pripravení na život vedľa takéhoto vojenského priestoru. Riešenie týchto problémov prinieslo

¹²⁸ ŠA-K, f. KNV-K, odd. SaR KNV, šk. 71, inv. j. 138, ČR 55, Pripomienky rady KNV k návrhu uznesenia na čiastočné presídlenie obyvateľov z okrajových obcí VO Javorina.

¹²⁹ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 51, inv. č. 431, Zápis o porade na ONV Kežmarok, s. 1.

¹³⁰ ŠA-P, f. KNV-P, odd. SpKNV-P, šk. 51, inv. č. 431, Zápis o porade na ONV Kežmarok, s. 7.